ISLOM DINING TARIXI VA MOHIYATI

Yunusova Sarvinoz Karimjon qizi
Sadullayeva Feruza Jasur qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Jismoniy madaniyat fakulteti, Texnologik ta'lim yo'nalishi, 25/1-guruh talabalari
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24088315

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda Islom dining vujudga kelish tarixi, shakllanish bosqichlari, asosiy aqidaviy tamoyillari hamda insoniyat ma'naviy taraqqiyotidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Islom dining VII asrda Arabiston yarimorolida paydo bo'lishi, Muhammad payg'ambar (s.a.v.) faoliyati, Qur'oni karim va hadislarning diniy-ma'rifiy ahamiyati tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, Islom dining insonparvarlik, adolat, bag'rikenglik, ilm olish, halollik va o'zaro hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati o'rganiladi. Islom sivilizatsiyasining ilm-fan, madaniyat, ta'lim va axloqiy tarbiya rivojiga qo'shgan hissasi hamda Markaziy Osiyo mutafakkirlarining diniy va ilmiy merosi tahlil etiladi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tavsifiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanilgan. Islom dining tarixiy taraqqiyoti va ma'naviy mohiyatini ilmiy asosda o'rganish yosh avlodda diniy bag'rikenglik, milliy qadriyatlarga hurmat va ma'rifiy dunyoqarashni rivojlantirishga xizmat qilishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: Islom dini, Qur'oni karim, Muhammad payg'ambar, hadis, tavhid, islom sivilizatsiyasi, diniy bag'rikenglik, ma'naviyat, axloq, ilm-ma'rifat.

ABSTRACT

This thesis examines the historical emergence, development, fundamental principles, and spiritual essence of Islam. Particular attention is paid to the emergence of Islam in the Arabian Peninsula in the seventh century, the activities of Prophet Muhammad (peace be upon him), and the religious and educational significance of the Holy Qur'an and Hadith. The study explores the role of Islamic teachings in promoting universal values such as justice, compassion, honesty, tolerance, education, and mutual respect. It also discusses the contribution of Islamic civilization and Central Asian scholars to the development of science, culture, and education. Historical-comparative, descriptive, and systematic methods are employed to analyze the subject. The findings emphasize the importance of studying Islamic history and values in fostering spiritual awareness, religious tolerance, and respect for cultural heritage among young people.

Keywords: Islam, Holy Qur'an, Prophet Muhammad, Hadith, monotheism, Islamic civilization, religious tolerance, spirituality, morality, education.

АННОТАЦИЯ

В данном тезисе рассматриваются история возникновения и развития ислама, его основные религиозные принципы и духовно-нравственная сущность. Особое внимание уделяется зарождению ислама на Аравийском полуострове в VII веке, деятельности пророка Мухаммада

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

(мир ему), а также религиозному и просветительскому значению Корана и хадисов. Анализируется роль исламского учения в формировании таких общечеловеческих ценностей, как справедливость, гуманизм, честность, терпимость, стремление к знаниям и взаимное уважение. Рассматривается вклад исламской цивилизации и мыслителей Центральной Азии в развитие науки, культуры и образования. В исследовании используются историко-сравнительный, описательный и системный методы анализа. Подчеркивается значение изучения истории и духовных ценностей ислама для формирования нравственного мировоззрения и религиозной толерантности молодого поколения.

Ключевые слова: ислам, Коран, пророк Мухаммад, хадисы, единобожие, исламская цивилизация, религиозная толерантность, духовность, нравственность, образование.

KIRISH

Din insoniyat tarixida jamiyatning ma'naviy, axloqiy va madaniy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatib kelgan muhim ijtimoiy hodisalardan biridir. Jahon dinlari orasida Islom dini o'zining ko'p asrlik tarixi, boy ilmiy-ma'rifiy merosi, axloqiy qadriyatlari va keng geografik tarqalishi bilan alohida o'rin egallaydi. Islom dini nafaqat diniy e'tiqod tizimi, balki turli tarixiy davrlarda ijtimoiy munosabatlar, huquq, ta'lim, ilm-fan va madaniyat rivojiga ta'sir ko'rsatgan sivilizatsion hodisa sifatida ham o'rganiladi (1, 2).

Islom dini milodiy VII asr boshlarida Arabiston yarimorolining Makka shahrida vujudga kelgan. Islomiy an'anaga ko'ra, 610-yilda Muhammad payg'ambarga (s.a.v.) ilk vahiy nozil bo'lishi bilan yangi diniy da'vat boshlangan. Ushbu ta'limotning markazida yagona Allohga e'tiqod qilish, insonning ma'naviy poklanishi, adolatli hayot kechirishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini anglash g'oyalari turadi (3).

Islom dinining shakllanishi Arabiston yarimorolidagi diniy, siyosiy va ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishiga sabab bo'lgan. Keyingi asrlarda esa Islom sivilizatsiyasi Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika, Markaziy Osiyo va boshqa hududlarda keng tarqalib, turli xalqlarning madaniy merosi bilan o'zaro aloqada rivojlangan.

Bugungi globallashuv sharoitida Islom dinining tarixi va mohiyatini ilmiy asosda o'rganish, uning asl diniy manbalari va tarixiy rivojlanish jarayonlarini farqlash, diniy bag'rikenglik hamda millatlararo totuvlikni mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotning maqsadi Islom dinining kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti, asosiy diniy tamoyillari va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini tahlil qilish hamda ularning zamonaviy jamiyat va yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Islom dinining tarixi va mohiyati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar diniy manbalar, tarixiy asarlar va zamonaviy dinshunoslik tadqiqotlariga asoslanadi. Qur'oni karim Islom aqidasi va axloqiy ta'limotining asosiy manbasi hisoblanadi. Unda tavhid, inson mas'uliyati, adolat, ilm olish, ezgulik va o'zaro munosabatlarga oid ko'plab ko'rsatmalar mavjud (3).

Karen Armstrongning Islam: A Short History asarida Islomning paydo bo'lishi, dastlabki musulmon jamoasining shakllanishi va keyingi tarixiy taraqqiyot bosqichlari umumlashtirilgan. Muallif Islom tarixini muayyan siyosiy va madaniy sharoitlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qiladi (1).

Marshall Hodgsonning The Venture of Islam tadqiqotida musulmon jamiyatlarining tarixiy rivojlanishi, ilmiy va madaniy yutuqlari keng qamrovda o'rganilgan. Mazkur asarda Islom sivilizatsiyasining turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarga qo'shgan hissasi yoritilgan (2).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Fred Donner dastlabki musulmon jamoasining shakllanishini tarixiy manbalar asosida tadqiq etib, Islomning ilk davridagi diniy va ijtimoiy jarayonlarning murakkab xususiyatlarini ko'rsatib beradi (4).

Markaziy Osiyo allomalari, jumladan Imom al-Buxoriy va Abu Iso at-Termiziy asarlari hadis ilmining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Ularning ilmiy merosi diniy bilimlarni tizimlashtirish va axloqiy qarashlarni shakllantirishga katta hissa qo'shgan (5, 6).

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

1. Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, Islom dini tarixiga oid diniy manbalar, tarixiy asarlar va ilmiy adabiyotlarni o'rganishga asoslandi.

2. Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

3. Tarixiy tahlil usuli — Islom dinining paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlarini tarixiy ketma-ketlikda o'rganish.

4. Qiyosiy tahlil usuli — Islom dinining dastlabki davri va keyingi tarixiy taraqqiyotidagi o'zgarishlarni solishtirish.

5. Tavsifiy usul — Islom dinining asosiy e'tiqodiy va axloqiy tamoyillarini izohlash.

6. Tizimli yondashuv — diniy qadriyatlar, ta'lim, madaniyat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tahlil qilish.

7. Tadqiqotda so'rovnoma yoki eksperiment o'tkazilmagan. Natijalar tanlangan manbalarning tarixiy va mazmuniy tahliliga asoslanadi.

NATIJALAR

Islom dinining vujudga kelishi va tarixiy rivojlanishi

Tarixiy manbalar tahlili Islom dini rivojlanishining bir necha muhim bosqichlarini ajratish imkonini beradi.

Birinchi bosqich 610–622-yillarni qamrab olib, Makka davri sifatida tavsiflanadi. Bu davrda Muhammad payg'ambar (s.a.v.) yagona Allohga e'tiqod qilish, butparastlikdan voz kechish, ijtimoiy adolat va axloqiy mas'uliyat g'oyalarini targ'ib qilgan.

Ikkinchi bosqich 622–632-yillarni o'z ichiga oladi. 622-yilda musulmonlarning Makkadan Madinaga hijrat qilishi Islom tarixidagi muhim burilish hisoblanadi. Madina davrida musulmon jamoasining ijtimoiy va siyosiy tuzilmalari shakllanib, diniy amaliyotlar yanada tizimlashgan (1, 4).

Uchinchi bosqich Muhammad payg'ambar (s.a.v.) vafotidan keyingi xalifaliklar davri bilan bog'liq. Ushbu davrda Islom dini Arabiston yarimorolidan tashqariga tarqalib, keng hududlarda diniy va madaniy ta'sirga ega bo'ldi.

Islom dinining asosiy mohiyati

Islom dinining markaziy aqidasi tavhid, ya'ni Allohning yagonaligiga e'tiqod qilishdir. Islom ta'limotida insonning e'tiqodi uning axloqiy xulqi, jamiyatga munosabati va kundalik faoliyati bilan bog'liq holda talqin qilinadi.

Islom dinining besh asosiy amaliy ustuni quyidagilardan iborat: shahodat kalimasini keltirish, namoz o'qish, zakot berish, Ramazon oyida ro'za tutish va imkoniyati mavjud musulmonlar uchun haj ibodatini ado etish.

Ushbu ibodatlar diniy majburiyat bo'lish bilan birga, musulmonlar hayotida intizom, mas'uliyat, saxovat va jamoaviy birdamlik kabi fazilatlar bilan ham bog'lanadi.

Islom axloqida ota-onaga hurmat, muhtojlarga yordam berish, halol mehnat qilish, ilm olish va adolatli bo'lish kabi qadriyatlar muhim o'rin tutadi (3, 5).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Islom sivilizatsiyasining ilm-fan rivojiga ta'siri

VIII–XIII asrlarda musulmon dunyosining turli ilmiy markazlarida matematika, tibbiyot, astronomiya, geografiya va falsafa sohalari rivojlangan. Bag'dod, Buxoro, Samarqand va boshqa shaharlardagi ilmiy muhit turli xalqlarning bilimlarini o'zlashtirish va yangi ilmiy yutuqlarni yaratishga imkon bergan.

Muhammad al-Xorazmiy matematika va algoritmik tafakkur taraqqiyotiga, Abu Rayhon Beruniy tabiiy fanlar va geografiyaga, Abu Ali ibn Sino esa tibbiyot va falsafa rivojiga katta hissa qo'shgan. Bu olimlarning yutuqlarini Islom sivilizatsiyasi doirasidagi keng ilmiy-madaniy almashinuv bilan bog'liq holda baholash mumkin (2, 7).

1-jadval. Islom dinining tarixiy rivojlanish bosqichlari

Tarixiy davr	Asosiy xususiyatlari
610–622-yillar	Makka davri, dastlabki diniy da'vat
622–632-yillar	Madina davri, musulmon jamoasining shakllanishi
632–661-yillar	Roshid xalifalar davri
661–750-yillar	Umaviylar xalifaligi, hududiy kengayish
750–1258-yillar	Abbosiylar xalifaligi, yirik ilmiy va madaniy markazlarning rivojlanishi
Keyingi asrlar	Turli musulmon davlatlari va madaniy an'analarining shakllanishi

Manba: tarixiy adabiyotlar asosida mualliflar tomonidan umumlashtirilgan (1, 2, 4).

MUHOKAMA

O'rganilgan manbalar Islom dinining tarixiy taraqqiyoti faqat diniy e'tiqodning tarqalishi bilan cheklanmaganini ko'rsatadi. Islom turli davrlarda ijtimoiy boshqaruv, huquqiy munosabatlar, ta'lim, madaniyat va axloqiy qarashlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, musulmon jamiyatlarining rivojlanishi geografik, siyosiy va madaniy sharoitlarga qarab farqlangan (2, 4).

Islom ta'limotida ilm olishga berilgan e'tibor yoshlar tarbiyasi nuqtayi nazaridan ham ahamiyatlidir. Bilimga intilish, halollik, mehnatsevarlik va insonlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi qadriyatlar zamonaviy ta'limning ma'naviy-axloqiy vazifalari bilan mushtarak jihatlarga ega.

Ayniqsa, pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun diniy qadriyatlarni ilmiy va xolis o'rganish muhimdir. Bo'lajak pedagog turli e'tiqod va dunyoqarash vakillariga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, diniy bag'rikenglik tamoyillarini anglab yetishi va ta'lim jarayonida dunyoviylik prinsiplariga amal qilishi lozim.

Shuningdek, Islom tarixini o'rganishda diniy e'tiqodga oid talqinlar bilan tarixshunoslikdagi ilmiy xulosalarni farqlash zarur. Bunday yondashuv diniy savodxonlikni oshirish, noto'g'ri tasavvurlarni kamaytirish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

XULOSA

Islom dini VII asrda Arabiston yarimorolida vujudga kelib, keyingi asrlarda jahon tarixidagi muhim diniy va sivilizatsion hodisalardan biriga aylangan. Uning asosiy mohiyati tavhid e'tiqodi, diniy ibodatlar, axloqiy mas'uliyat va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi ma'naviy tamoyillar bilan bog'liq.

Tadqiqot davomida Islom dinining tarixiy rivojlanishi, asosiy manbalari va ilmiy-madaniy merosi tahlil qilindi. Islom sivilizatsiyasi doirasida shakllangan ilmiy muhit matematika, tibbiyot, astronomiya, falsafa va boshqa fanlar rivojiga sezilarli hissa qo'shgani aniqlandi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Islom dinining tarixi va mohiyatini ilmiy asosda o‘rganish yoshlarning tarixiy tafakkurini kengaytirish, ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitish hamda diniy bag‘rikenglik madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Islom tarixi. – Toshkent: Hilol-Nashr.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. – Toshkent: Hilol-Nashr.
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hadis va Hayot. – Toshkent: Hilol-Nashr.
4. Shayx Abdulaziz Mansur. Qur’oni karim ma’nolarining tarjima va tafsiri. – Toshkent: Toshkent islom universiteti nashriyoti, 2009.
5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. – Toshkent: Hilol-Nashr.
6. Imom al-Buxoriy. Al-Jome’ as-sahih. – Toshkent: Qomuslar bosh tahririyati, 1991–1992.
7. Imom at-Termiziy. Sunani Termiziy. – Toshkent.
8. Abu Mansur Moturidiy. Kitob at-Tavhid.
9. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent: Fan, 1968.
10. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.